

Derleme Makalesi - Review Article

Sosyal Hizmet Tarihinde Çocuk İşçiliği: Geçmişten Günümüze Bir Değerlendirme

Child Labor in the History of Social Work: An Evaluation from Past to Present

Gül KARAHAN ÇOBAN^{1*}

Geliş / Received: 27/04/2025

Revize / Revised: 15/05/2025

Kabul / Accepted: 16/05/2025

ÖZ

Bireylerin ve toplulukların refahını artırmayı, toplumsal eşitsizlikleri gidermeyi ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan sosyal hizmet, 19. yüzyılın sonlarında profesyonelleşme sürecine girerek kurumsallaşmaya başlamış ve 20. yüzyılda akademik bir disiplin olarak gelişimini sürdürmüştür. Kökleri hayırseverlik hareketlerine dayanan sosyal hizmet, sosyal sorunlara müdahalelerle şekillenmiş ve günümüzde insan hakları odaklı bir yaklaşımı benimseyerek küresel düzeyde etkili bir meslek haline gelmiştir. Çocuk işçiliği, tarih boyunca toplumsal adalet mücadelesinin merkezinde yer almış ve toplumun dezavantajlı grupları arasında yer alan çocuk işçiler, sosyal hizmet mesleğinin temel çalışma alanlarından birisi olmuştur. Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar yoksulluk, işsizlik, ekonomik krizler, göç hareketleri gibi faktörlerden etkilenen çocuk işçiliği, günümüzde de önemli bir sosyal sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Sosyal hizmette çocuk işçiliği sorununa yönelik uygulamalar çocuk refahı odağında mikro, mezzo ve makro düzeyde müdahalelerle ve bütüncül bir yaklaşımla sürdürülmektedir. Bu çalışma, sosyal hizmetin tarihsel gelişiminde çocuk işçiliğini ele alma biçimini konu almakta ve günümüzde sosyal hizmetin bu alandaki rolüne ilişkin bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler- Dezavantajlı Gruplar, Çocuk İşçiliği, Sosyal Sorun, Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Tarihi

ABSTRACT

Social work commenced its institutionalization and professionalization in the late 19th century, with the objective of enhancing individual and community well-being, eradicating social inequities, and ensuring social justice, and evolved as an academic subject in the 20th century. Social work, originating from philanthropic movements, has evolved through interventions in social issues and emerged as a significant profession globally by embracing a human rights-oriented framework. Child labor has historically been a focal point in the pursuit of social justice, with child workers, one of the disadvantaged groups in society, representing a primary concern within the social work profession. Child labor, influenced by causes such as poverty, unemployment, economic crises, and migration from the Industrial Revolution to the present, remains a significant social issue today. Interventions addressing child labor within social work employ micro, meso, and macro-level strategies, utilizing a comprehensive approach centered on child welfare. This study analyses the historical evolution of social work's response to child labor and establishes a framework for the contemporary function of social work in this domain.

Keywords- Disadvantaged Groups, Child Labor, Social Issue, Social Work, History of Social Work

^{1*}Sorumlu yazar iletişimi: gul.karahan@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-0323-3876>)

Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, Türkiye

I.GİRİŞ

Sosyal hizmet bireylerin ve toplulukların sosyal refahını artırmayı amaçlayan, tüm bireylerin temel insani ihtiyaçlarının karşılanması ve gerekli kaynaklara sahip olması hakkını savunan, toplumsal dönüşüm ve sosyal adalet mücadelesini destekleyen bir disiplindir (Payne, 2020). Sosyal hizmet tarihini ve ortaya çıkışını ele alan çalışmalarda, sosyal hizmetin 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve oluşumu 1950'li yıllara kadar süren bir disiplin olduğu ifade edilmektedir. Tarihsel gelişimi boyunca sosyal hizmet etik, profesyonellik ve birey merkezli müdahaleler temelinde şekillenmiş; yoksulluk, sağlık ve eğitim gibi sosyal sorunlar müdahalelerin odağında yer almış ve yine bu süreçte meslek ilkeleri gelişmiştir. Sanayi toplumlarının gelişimiyle birlikte, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan bir mücadele alanı olarak ortaya çıkan işçi hakları alanında, bireysel ve toplumsal düzeyde müdahaleler geliştirerek sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Healy, 2012). Meslekleşme süreciyle birlikte çalışan ücretleri, çalışma süreleri, çalışma koşulları, emeklilik sistemi, sendikalaşma ve çocuk işçiliğine son verilmesi sosyal hizmetin önemli çalışma alanları olmuştur (Davis, 1964). Sosyal hizmetin çocuk işçiliği konusunu tarihsel süreçte ele alma biçimi mesleğin toplumsal eşitlik ve sosyal adalet mücadelesinin yapı taşlarını oluşturmuş ve çocuk işçiliğiyle mücadeleyi hem bireysel hem politik düzeyde güçlendirmiştir. Sosyal hizmetin başlangıcından beri var olan çocuk işçiliği odağında sosyal hizmet müdahaleleri, sosyal hizmetin toplumsal değişim ve dönüşüm hedefini görünür kılan kritik bir değere sahiptir.

Çocuk işçiler, toplumun dezavantajlı gruplarından birisi ve en hassas grubudur. Çocuk işçiliği sosyal, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve kültürel boyutları olan ve bu boyutlarda çocuğun istismarına yol açan, çocuk haklarının ihlal edildiği önemli bir sosyal sorundur (Erbay, 2013; Yüksel vd., 2015). 2020 yılının başında dünya genelinde 160 milyon çocuğun yani her on çocuktan birinin çocuk işçi olduğunu ve tüm çocuk işçilerin neredeyse yarısının sağlık güvenlik ve ahlaki gelişimlerini doğrudan riske atan tehlikeli işlerde çalıştığını gösteren güncel veriler (ILO, 2021; UNICEF, 2021), sorunun dramatik boyutlarda olduğuna dikkat çekmektedir. Çocuğun gelişimini çok boyutlu olarak olumsuz etkileyen bir olgu olan çocuk işçiliği tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar yoksulluk, işsizlik, ekonomik krizler, göç hareketleri gibi faktörlerden beslenen ve günümüzde Türkiye'de ve küresel düzeyde bir sosyal sorun olan çocuk işçiliği konusuna, sosyal hizmet disiplini mikro, mezzo ve makro düzeyde müdahalelerle çözüm üretmeye ilişkin çabasını sürdürmektedir. Bu çalışma, sosyal hizmetin tarihsel gelişiminde çocuk işçiliğini ele alma biçimini konu almakta ve günümüzde sosyal hizmetin çocuk işçiliği ile mücadeledeki rolüne ilişkin bir çerçeve sunmaktadır.

II.SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİNDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Sosyal hizmet mesleğinin kökleri, hayırseverlik hareketlerine ve dini yardım çalışmalarına dayanmaktadır. Orta Çağ boyunca kiliseler ve dini kuruluşlar, yoksullara ve muhtaçlara yardım sağlamak amacıyla sosyal yardım faaliyetleri yürütmüştür. Bu dönemde sosyal yardım, bireylerin hayırseverlik duygularıyla şekillenmiştir ve sistematik bir uygulamadan ziyade gönüllü yardım faaliyetleri olarak varlık göstermiştir (Trattner, 1999).

Sosyal hizmet mesleğine işlevsellik kazandıran pek çok kurumsal gelişme, sanayi devriminin ürünü olarak değerlendirilmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte toplumsal eşitsizlikler ve yoksulluk artmış, göç olgusu işsizlik, konut, eğitim, sağlık, uyum ve yabancılaştırma gibi sorunlar doğurmuş ve çeşitlenen sosyal sorunlar daha da görünür hale gelmiştir (Karataş, 1999). Yine bu dönemde yoksulluğun, ekonomik sistemin yapısal bir sonucu olduğu görüşü yaygınlaşmaya başlamış ve bu görüş sosyal reformlara giden yolu açmıştır. Özellikle İngiltere'de 1834 tarihli Yoksulluk Yasası (Poor Law) ile yoksulların çalışmasına yönelik politikalar geliştirilmiş, bu süreç sosyal hizmet mesleğinin kurumsallaşması için zemin hazırlamıştır (Lubove, 1965). Sanayi Devrimi kırsal alandaki işsizliğe çözüm olarak artan göçler, sanayileşmiş kentsel alanlarda hızlı nüfus artışını, aşırı ve düzensiz kentleşmeyi ve işsizliği beraberinde getirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte dünya tarihinde başlayan yeni dönem, aynı zamanda çocuk işçiliğinin yaygınlaştığı ve çocukların düşük ücretlerle ağır işlerde çalıştırıldığı, madenlerde ve tarım sektöründe çalışan çocukların, uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma koşulları nedeniyle ciddi sağlık sorunları yaşadığı bir dönem olmuştur (Trattner, 1999). İşçi hakları ise ancak sanayi toplumlarının gelişimiyle birlikte ortaya çıkmış ve sendikal hareketler aracılığıyla güçlenmiştir. 20. yüzyılın başlarında işçilerin çalışma saatleri, ücretleri ve güvenlik standartları konusunda düzenlemeler yapılmış, işçi haklarını koruyan yasalar çıkarılmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), işçi haklarını koruma amacıyla 1919 yılında kurulmuş ve çocuk işçiliğiyle mücadelede de önemli adımlar atmıştır (ILO, 2025). Bu dönemde çocuk işçiliğine karşı ilk yasal düzenlemeler ortaya çıkmış ve çocukların eğitim hakkını korumaya yönelik politikalar geliştirilmiştir.

19. yy'da Jane Addams, Mary Richmond ve Florence Kelley gibi öncüler, sosyal hizmet mesleğinin temellerini atan önemli çalışmalar yapmışlardır. Addams'ın 1889 yılında kurduğu Hull House topluluk temelli sosyal hizmet uygulamalarını geliştiren bir model olmuş ve göçmen işçi sınıfının yaşam koşullarını iyileştirme, eğitim programları oluşturma ve toplumsal destek sağlama amacıyla çalışan bir sosyal reform merkezine dönüşmüştür. Adams'ın göçmenler ve kentteki yoksullar için eğitim, sağlık ve sosyal destek hizmetleri modeli sosyal hizmetin temel taşlarından biri haline gelmiştir (Kaya, 2017; Köngeter, 2012; Şen ve Danış, 2024).

Richmond 1917 yılında Social Diagnosis (Sosyal Teşhis) adlı eseriyle sosyal hizmetin bireylerin ihtiyaçlarını değerlendirme sürecine bilimsel bir yaklaşım kazandırmıştır. Richmond'un bireysel vaka yönetimi ve sosyal kanıtların kullanımı konusunda oluşturduğu temel, sosyal hizmetin bilimsel bir disiplin olarak gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (Başçılar, 2020; Murdach, 2011). Florence Kelley ise 1893 yılında Illinois'ın ilk kadın fabrika denetçisi olarak atanmış ve işçi sınıfının, özellikle çalışan kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve çocuk işçiliğinin sona ermesi için kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir. Kelley işçi haklarını savunan yasaların oluşturulmasında önemli bir rol oynamış, fabrikalarda çalışan çocukların yaş sınırını belirleyen yasaların çıkarılması ve işçi güvenliği standartlarının geliştirilmesinde etkili olan mücadeleler yürütmüştür. Sosyal hizmetin daha sistematik bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayan çalışmaları, kötü şartlardaki çalışma atölyeleri ve gecekondu evleri üzerine yaptığı analizler, adil ücret politikaları ve güvenli çalışma koşulları için geliştirdiği reformlar, sosyal hizmet mesleğinin toplumsal adalet odaklı uygulamalarında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Clark ve Foster, 2006; Dreier, 2012).

Sosyal hizmet, akademik bir disiplin olarak üniversitelerde ilk kez sosyolojinin bir alt dalı olarak yapılandırılmış, 20. yüzyılın başlarında, sosyolojinin toplumsal sorunlara yönelik kavramsal ve analitik yaklaşımı, sosyal hizmetin üniversitelerde akademik bir alan olarak gelişmesine zemin hazırlamıştır. 1908'de Chicago Üniversitesi Sosyal Hizmet Okulu'nun kurulması, sosyal hizmetin kurumsallaşmasında önemli bir adım olmuştur (Lubove, 1965).

Sosyal hizmet disiplini başlangıcından itibaren politika ile iç içe olmuş, dezavantajlı nüfus grupları için savunuculuk rolünü üstlenmiş, sosyal reformun yoksulluğu ve sosyal çatışmayı sona erdireceğini savunmuştur (Tooper, 2022). Ücretlerin yükseltilmesini, daha iyi çalışma koşullarının oluşturulmasını, çocuk işçiliğine son verilmesini savunan Kelly'nin (1859-1932), çocuk işçiliğiyle ilgili kapsamlı araştırmaları ve çocuk işçiliği uygulamasını sona erdirmek için yasaların çıkarılmasına ilişkin çabaları, sosyal hizmet mesleğinin toplumsal eşitlik mücadelesindeki yerini güçlendirmiştir. Kelley'nin, çocuk işçiliğiyle mücadelesi, sosyal reform hareketleriyle profesyonel sosyal hizmet mesleğinin kesişim noktasında yer almaktadır (Lubove, 1965; Sklar, 1985).

Fabrikalaşma ve makineleşmenin artmasının üretim sistemlerinde neden olduğu köklü değişimler, ekonomik ve toplumsal yapıdaki dönüşüm ve ucuz iş gücüne duyulan ihtiyaç, çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasında belirleyici bir role sahiptir. Sanayi devrimiyle başlayan süreçte çocuklar ilk kez büyük gruplar halinde çalışmaya başlayarak iş gücü haline gelmiş, çocukların çalışması süreci çocuk işçiliğine dönüşmüştür. Henüz 6 yaşından itibaren, günde 15-16 saat, dinlenme süreleri olmaksızın, hava ve gün ışığı almayan koşullarda, yeterli ve sağlıklı gıdaya erişemeyen çocukların 18. ve 19. yy'da özellikle madenlerdeki çalışma koşullarının anemi, kangren, tüberküloz gibi pek çok sağlık problemlerine neden olduğu bilinmektedir (Duyar ve Özener, 2003). Sanayi devrimi insanların ekonomik nedenlerle kentlere göç etmesine yol açmış, Amerika'da kentlerde yaşayanların sayısı yaklaşık beş kat artmış, 1920'li yıllarda Amerika büyük ölçüde tarım toplumu olmaktan kentli bir topluma dönüşmüştür. Dünya tarihinin en büyük ekonomik krizi olan 1929 Ekonomik Krizi'nin ardından işsizlik hızla artmaya başlamış, 1930'lu yıllarda uygulanan istihdam politikaları kapsamında çıkarılan yasalarla işçi-işveren arasında yapılacak görüşmelerle azami çalışma süresi ve asgari ücretin belirlenmesi konuları ile ardından çalışanların sendikalaşma hakkı yasalarla güvence altına alınmıştır. Yine bu yasal düzenlemelerde çocuk işçi çalıştırılması konusuna yer verilmiş, herhangi bir işte çalışabilmek için 16 yaşını doldurmuş olmak gerekliliği ve yaşı 16-18 arasında olan çocukların belirli işlerde belirli şartlarda çalıştırılabileceği, herhangi bir koşula bağlı olmaksızın çalışabilme durumu için ise 18 yaşını doldurmuş olmak gerektiği hükme bağlanmıştır (Terzioğlu ve Çağla, 2021). Amerika Birleşik Devletleri'nde New Deal (Yeni Uzlaşma) Programları olarak tanımlanan bu süreç, sosyal hizmetin sosyal politikalarla entegrasyonunu sağlamış ve sosyal hizmeti sosyal refahın geliştirilmesine yönelik politikaların bir parçası haline getirmiştir (Trattner, 1999).

Çocuk emeğinin kullanımına sınırlama getirmeye yönelik yasal mücadelelerin ilki 1833'te Britanya'da yaşanmıştır. Fransa'da kabul edilen ve fabrika yasaları olarak bilinen düzenlemeler ile Britanya'da dokuma fabrikalarında dokuz yaşından daha küçük çocukların çalışması, Fransa'da ise 8-12 yaş arası çocukların günde 8 saatten fazla çalışması yasaklanmıştır. Eğitimin çocuklar için 12 yaşına kadar zorunlu olması gündeme gelmiştir. 1874 yılına gelindiğinde Britanya'da yeni bir yasal düzenlemeyle dokuma fabrikalarında yarım gün çalışmaya başlama yaş sınırı 8'den 10'a, tam gün çalışma yaş sınırı ise 13'ten 14'e çıkarılmıştır. Buna ek olarak, 12 saat süren mesailer için yemek ve dinlenme araları iki saat olarak belirlenmiştir. Belçika'da çocuk işçilerle ilgili ilk kez yasal düzenleme girişimleri 1848'de başlamış ve 10 yaşından küçük çocukların çalışmasına yasal engeller getirilmiştir. Ayrıca aynı düzenleme ile 10-14 yaş dilimindeki çocuklar için günlük çalışma süresi 6,5 saatle sınırlandırılmıştır (Duyar ve Özener, 2003). Tüm bu yasal düzenlemeler çocuk işçilerin yaşadığı olumsuz koşulların boyutlarına işaret etmektedir.

Çocuk haklarıyla ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı, çocuğun önemli ve değerli bir varlık olduğunun, kendine özgü duygu, düşünce ve ihtiyaçlarının olduğunun gündeme geldiği, çocuk hakları için bir dönüm noktası olan 20. yy, bu nedenle çocuk yüzyılı olarak adlandırılmaktadır (Koşar, 1992). 1924'te Milletler Genel Kurulu

tarafından imzalanan ve beş maddeden oluşan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi uluslararası anlamda çocuk haklarına dair imzalanan ilk sözleşmedir. 1928 yılından itibaren Türkiye de sözleşmenin taraf devletlerinden birisidir (İnan, 1968/2019). Günümüzde çocuk refahı alanındaki birçok uygulamanın ortaya koyduğu ilkelere temel aldığı Bildirge, sosyal hizmetin çocuk refahı alanındaki gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan sosyal eşitsizlikler, devletlerin sosyal politikalar geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Sosyal politikanın önemli araçlarından birisi olan sosyal hizmetler, refah devletlerinin temel unsurlarından birisi olarak varlığını sürdürmektedir (Yolcuoğlu, 2012). 20. yüzyılda sosyal politikanın gelişimi ve refah devletlerinin yükselişi, sosyal hizmet mesleğinin kurumsallaşmasını hızlandırmış bu süreçte sosyal hizmet, bireysel yardım faaliyetlerinden devlet destekli, sistematik ve profesyonel bir meslek haline dönüşmüştür.

III.SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN GÜNÜMÜZDEKİ UYGULAMALARINDA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

21. yüzyılda sosyal hizmet mesleği, insan hakları odaklı bir yaklaşım benimseyerek küresel düzeyde etkili bir meslek haline gelmiştir. Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu (IFSW), sosyal hizmetin insan haklarını koruma ve sosyal adaleti sağlama konusundaki rolünü güçlendirmek için çeşitli programlar ve politikalar geliştirmiştir (IFSW, 2020). Sosyal hizmet mesleği günümüzde bireylerin refahını artırmanın yanı sıra toplumsal eşitsizliklerle mücadelede aktif bir rol oynamaktadır. Mikro düzeyde birey merkezli müdahaleler, mezo düzeyde topluluk temelli programlar ve makro düzeyde politika geliştirme süreçleri, sosyal hizmet mesleğinin kapsamını oluşturan uygulamalar arasında yer almaktadır (Healy, 2012). Çocuk işçiliği konusunda güncel sosyal hizmet uygulamalarının dünyadaki ve ülkemizdeki örnekleri, konunun mesleğin tarihsel gelişimi boyunca önemini koruduğunu, konuyu ele ama biçiminin alanın yapı taşlarından birisi olduğunu, güncel uygulamalarda hak temelli bir yaklaşımla çocuk işçiliğinin önlenmesinin ve en savunmasız grup olan çocukların bütüncül bir yaklaşımla desteklenmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Günümüzde dünya genelinde milyonlarca çocuk, eğitim hakkından mahrum bırakılarak çalıştırılmaktadır. Özellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika’da çocuk işçiliği yaygın bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Dünya genelinde yaklaşık 160 milyon çocuk işçi bulunmaktadır ve bu çocukların neredeyse yarısı tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Çocuk işçiliği her yaştaki erkek çocuklarda, kırsal alanlarda, aile çiftliklerinde/işletmelerinde daha yaygındır ve sıklıkla zorunlu eğitim yaşında olmalarına rağmen eğitimin dışında kamalarıyla ilişkilidir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık kız çocukların ücretsiz ev içi işlerdeki çocuk işçiliğini artırmaktadır. Analizler kişi başına düşen gelir düştükçe çocuk işçiliğinin arttığını göstermektedir (ILO, 2021; UNICEF, 2021). Hindistan, Bangladeş, Namibya, Botsvana, Kamerun, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Etiyopya, Gana, Kenya, Nijerya, Ruanda, Senegal, Güney Afrika, Sudan, Tanzanya, Tunus, Uganda ve Zimbabwe gibi ülkelerde yapılan birçok çalışma, yoksulluğun en yaygın neden olduğunu göstermektedir. Hindistan’da yaklaşık 40 milyon olduğu bildirilen büyük bir çocuk iş gücü bulunmakta, çocuk işçiliği, çocukların çalışmaya zorlanması veya işi reddetme seçeneği olmaması nedeniyle modern köleliğin bir biçimi olarak kabul edilmektedir. Çocuklar, çoğu tehlikeli olan çeşitli işlerde çalıştırılmaktadır. Bu çocuklar çocukluklarını kaybettikleri bir yaşamı sürdürmekte, uygun sağlık hizmetlerinden ve eğitimden mahrum bırakılmaktadırlar. Ülkelerde çocuk işçiliğini önlemek ve onları zararlardan korumak için çeşitli yasal önlemler olmakla birlikte zorlu sosyoekonomik koşullardan kaynaklanan nedenlerle yasal önlemlerin uygulaması engellenmektedir (Srivastava, 2019).

Türkiye’de TÜİK tarafından 1994, 1999, 2006, 2012 yıllarında tekrarlanan ve en günceli 2019’da yapılan Çocuk İşgücü Anketi araştırmasının sonuçları 5-17 yaş grubunda 720 bin çocuğun çalıştığını, bu çocuklar arasında en geniş grubu yasal çalışmaya başlama süreci olan 15-17 yaş grubunun oluşturduğunu (%79,7), çocukların yoğunluk sırasıyla hizmet, tarım ve sanayi sektörlerinde çalıştığını göstermektedir (TÜİK, 2023). Verilerin yasal ve ücretli işlerle sınırlı olması, mülteci çocukları kapsamaması, ücretsiz ev içi işlerde çalışan kız çocuklarını ve kayıt dışı çalışan çocukları içermemesi çocuk işçiliğini gösteren istatistiki bilgilerin kapsamını sınırlandırmaktadır.

Çocuk işçiliği çocukların bilişsel, fiziksel, sosyal ya da ahlaki gelişimleri için tehlikeli ve zarar verici nitelikte işlerle birlikte çocukların eğitim hakkından mahrum kalmalarına, okullarından erken ayrılmalarına neden olabilecek ya da çocukların okullarıyla birlikte yürütmek zorunda kaldıkları ağır iş türlerini kapsamaktadır (AÇSHB, 2019). Çocuk işçiliği, nedenleri hakkında yapılan çalışmaların sonuçlarında benzer şekilde yoksulluk, göç, nüfus fazlalığı, geleneksel bakış açısı, eğitim olanaklarının yetersizliği gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir (Tor, 2010). Yoksulluk çocuk işçiliğinin temel nedeni olarak kabul edilmekte işsizlik, adil olmayan gelir dağılımı, hızlı nüfus artışı, göç, plansız ve çarpık şehirleşme, kayıt dışı ekonomi gibi faktörler de yoksulluk başlığı altında yer almaktadır. Çalışmalar yoksul ailelerin çocuklarını daha az okula gönderdiklerini ve çocuk işçilerin eğitim fırsatını kaybettiğini göstermektedir. Çocuk işçiliği yoksul ailelerde hayatta kalma stratejisi olarak değerlendirilmekte, yoksul ailelerde yoksulluğun önüne geçmek ve hane gelirini artırmak için kimi zaman tarım ya da küçük işletme gibi aile işlerinde kimi zaman ise başkalarının yanında olacak şekilde çocuklar çalıştırılmakta, yoksul bir ailede doğmak çocuk için pek çok olanaktan yoksun olmanın ve temel çocuk haklarına erişememenin yanı sıra çocuk işçi olmak anlamına gelmektedir (Erbay, 2008; Giang ve Nguyen, 2021; Şimşek ve Erol, 2003).

Sosyal hizmet birimlerinde sürdürülen ve önemli bir politika bileşeni olan sosyal koruma programları yoksulluğu azaltarak çocuk işçiliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen programlardır. Uluslararası alanda yürütülen sosyal koruma uygulamalarında çocuk ve aileyi korumaya yönelik nakdi yardımların öncelendiği ve bu desteğin çocuk işçiliği ile mücadelede en etkili yöntem olduğu görülmektedir. Çocuğun sağlığının ve eğitiminin desteklenmesine, ailedeki yetişkinlerin iş bulmasına ve işgücü piyasalarının verimliliğinin artırılarak gelir kaybı risklerinin azaltılmasına da odaklanan bu programlar, toplumsal kriz durumlarında daha da önem kazanmaktadır (Akın ve Özdemir, 2024; Hennessy, 2023). Ayrıca araştırmalar hane halkının kırılganlığını azaltarak çocuk işçiliğini ele alan programların çocuk işçiliğini ve benzer şekilde hane halkının risklerle başa çıkmasına yardımcı olan sağlık sigortası gibi uygulamaların hane halkının çocuk işçiliğine olan bağımlılığını azalttığını göstermektedir (Dammert vd., 2018). Sosyal hizmette bireyleri grup içi etkileşim aracılığıyla güçlendirmeyi hedefleyen grupla sosyal hizmet müdahaleleri de çocuk işçiliği sorununda kullanılan müdahale yöntemlerinden birisidir. Yapılan bir araştırma sosyal hizmet uzmanlarının grupla sosyal hizmet yöntemiyle, öğrencilerin yapılandırılmış grup aktiviteleri yoluyla etkileşimlerini ve becerilerini geliştirdikleri destekleyici müdahalelerin ortaokul öğrencileri arasında çocuk işçiliğini önleme konusunda farkındalık yaratmak ve beceriler geliştirmek amacıyla uygulanmasının, öğrencilerin önleme kapasitelerini geliştirebildiğini göstermiştir (Yen, 2024).

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde çocuk işçiliği çok kesin kurallara ve sıkı bir düzenlenmeye tabidir, yasalara göre çalışma yaşı tam zamanlı zorunlu eğitim yaşının veya her koşulda 15 yaşın altında olmamalıdır ve işverenler uygun çalışma koşullarını sağlamakla yükümlüdür (Aydın, 2018). Türkiye’de çocuk işçiliği konusunda var olan mevzuat, sosyal hizmet müdahalelerinin hukuki çerçevesini çizmektedir (Başçılar, 2023). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası çocukları çalışma hayatında koruyacak önlemlerin alınmasına vurgu yapmakta, Türkiye Cumhuriyeti’nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 18 yaşına kadar herkesi çocuk kabul etmekte, Türk Ceza Kanunu çocuğu henüz 18 yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlamaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu ile 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması genel olarak yasaklanmış, 15-18 yaş arası genç işçilerin çalışma şartları düzenlenmiştir. Zorunlu eğitim yasası da Türkiye’de çocuk işçiliğine yönelik önemli bir düzenlemedir, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 2012 yılında 12 yıla çıkarılan zorunlu eğitim süresinde ilgili eğitim-öğretim kurumlarına devam etmeyen çocukların çalıştırılmayacağını içermektedir. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (UHK) çocuk çalıştırma yaşına ilişkin alt sınırı belirlemekte, 12 yaşından küçük çocukların istihdamını yasaklamaktadır. 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağını hükme bağlamaktadır (Bilgili, 2018; Dur Öztürk, 2017). Ancak Türkiye’de çocuk işçiliği ile mücadelede etkili bir mevzuat oluşturma çabası olmasına (Şahin, 2010) ve tüm yasal düzenlemelere rağmen, veriler çocuk işçi sorununun devam etmekte olduğunu göstermektedir. Bu durum, çocuk işçiliği ile mücadelede topluluk kaynaklarının sosyal politikalar ve sosyal hizmetler yoluyla etkin kullanımının önemine işaret etmektedir.

Yapılan araştırmalar Türkiye’de sosyal hizmetlerin ve sosyal yardım uygulamalarının, çocuk işçiliğinin önlenmesinde son derece önemli olduğunu göstermektedir (Boybek, 2009). Türkiye’de çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çalışmalar ve çocuk işçilere yönelik sosyal hizmetler öncelikle T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ya da Bakanlığın işbirliğinde yürütülmektedir. Hedef gruplarda yer alan çocuklara doğrudan hizmet sunumunda etkili olan uygulamalar arasında 2017 yılında yürütülen Mevsimlik Tarım İşçileri Projesi, 2017-2023 dönemini kapsayan Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, 2019 yılında çocuk işçiliği ile mücadele alanındaki faaliyetlerin etkinleştirilmesi, yerel uygulamaların güçlendirilmesi ve çocuk işçiliğinin tespit edilip izlenmesi amacıyla kurulan Çocuk İşçiliği ile Mücadele Birimleri, sokakta çalışan veya çalıştırılan çocukların uygun hizmet modellerine yönlendirilmelerinin sağlanması amacıyla ülke genelinde mobil ekipler oluşturulması; 2022-2024 yılları arasında süren eğitim şartlı Aile Destek Programı (ASDEP) uygulamaları yer almaktadır. (ÇSGB, 2017; AÇSHB, 2019; AÇSHB, 2025). Proje ve uygulamaların her birisi, hem sunulan hizmetten faydalanan çocuklar hem de toplum için kritik değere sahiptir. Programların çocuk işçiliği üzerinde dramatik etkiler üretmesi, niteliğini artıran bir döngüde ve daha çok çocuğu kapsayacak şekilde sürdürülmesiyle mümkün olabilecektir.

Sosyal hizmetin günümüzdeki uygulamalarında çocuk işçiliği konusunda, genel bir yapılandırmayla mikro, mezzo ve makro düzey uygulamalarına ilişkin olarak şunları içerdigi ifade edilebilir:

A. Mikro Düzeyde Müdahaleler

Sosyal hizmet uzmanları, bireysel düzeyde çocuk işçiliği mağdurlarına destek sağlayarak onların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini artırmaya çalışmaktadır. Çocuk işçiliği mağdurlarına psikososyal destek sunmak, aileleri bilinçlendirmek ve çocukların eğitim sistemine entegrasyonunu sağlamak mikro düzeyde yapılan müdahaleler arasındadır (NASW, 2025). Çocuğun ailesinin müdahale sürecine dâhil edilmesi, bağlantı kurucu rolüyle ailenin çocuğun ihtiyaçlarını karşılayabileceği destek sistemlerinden faydalandırılması, mesleki eğitimler yoluyla güçlendirilmesi, eğitici rolüyle hak ve sorumluluklarına ve çocuğun biyopsikososyal gelişim ihtiyaçlarına ilişkin bilgi ve farkındalık kazanmasına yönelik müdahaleler bu düzeyde yer almaktadır.

Çocukları ve ailelerini sosyal hizmet ihtiyaçları temelinde kaynaklarla ilişkilendirmek mikro düzeydeki önemli müdahalelerdir. Çocuk işçiliğinin temel nedeni olarak kabul edilen yoksulluk, çocuklar için genellikle aile üzerinden açıklanmakta, çocuk yoksulluğu ailenin dinamiklerinin ürettiği bir sosyal sorun olarak değerlendirilmektedir. Aileyi destekleyerek çocuğun korunması ve iyilik halinin sağlanmasını amaçlayan programlar çocuk işçiliği ile mücadelede önemli sosyal hizmet modelleridir.

Bu düzeyde önemli bir konu okul sosyal hizmetidir. Okul sosyal hizmeti okula uyum sağlama ve okul ortamında karşılaşılan çeşitli sorunlarla baş etme, ebeveynlere danışmanlık yapma, çocukların yaşam öyküsü ile ilgili bilgi edinme, savunuculuk yapma ya da öğrencinin gelişimine etki eden aile sorunlarının ve toplumsal sorunların belirlenmesinde rol alma (Webb, 2017; Mills, 2003) gibi geniş bir alanı kapsamaktadır. Önemli bir sosyal hizmet uygulama alanı olan okul sosyal hizmeti, çocuk işçiliği ile mücadelede temel mekanizmalardan birisi olma potansiyeline sahiptir.

B. Mezzo Düzeyde Müdahaleler

Mezzo düzeyde sosyal hizmet uygulamaları, topluluk temelli programlar ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla çocuk işçiliğiyle mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Çocuk işçiliğini önleme programları, çocuk haklarını koruma projeleri ve yerel yönetimlerle iş birliği içinde yürütülen sosyal hizmet uygulamaları bu düzeyde gerçekleştirilmektedir (Healy, 2012). Mikro düzeyde sosyal hizmet uzmanları topluluk savunucusu rolleriyle aile, arkadaş grubu ya da okul gibi sistemlere odaklanmaktadır (NASW, 2025).

Boşanmış, engelli, yeterli eğitim seviyesine erişememiş, göçmen ya da yoksul ailelerin çocukları için sosyal hizmet uzmanlarının liderliğinde planlanan akran destek grup müdahaleleri ve aile destekli programlar mezzo düzeyde ele alınabilecek etkili uygulamalardır.

C. Makro Düzeyde Müdahaleler

Makro düzeyde sosyal hizmet müdahaleleri, bir sosyal sorun olan çocuk işçiliğinin çocuk refahı ve çocuk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini ve çocuğun iyilik hali üzerindeki potansiyel risklerini toplum odaklı yapısal çözümlerle dönüştürmeye yönelmekte ve çocuk hakları temelinde şekillenmektedir. Sosyal hizmetin amaçlarından birisi tüm toplum için refah ve adaleti sağlamaktır (Kut,1988). Bu düzeyde sosyal hizmet uzmanlarının müdahaleleri kamu politikası oluşturmayı veya etkilemeyi, araştırma yürütmeyi, farklı kamu kurumlarıyla çalışmayı, aktivistleri veya koalisyon gruplarını örgütlemeyi veya herhangi bir tür savunuculuğu içerebilmektedir (NASW, 2025).

Yoksulluğu ve yoksul aileleri hedef alan politikalar, istihdam politikaları, eğitim yardımları makro düzeydeki önemli müdahalelerdir. Bu düzeyde sosyal hizmet, çocuk işçiliği ve işçi hakları konusunda yasa ve politika geliştirme süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Çocuk işçiliğini önlemeye yönelik politikalar oluşturulması için sosyal değişim ajanı ve savunuculuk rolleriyle lobicilik faaliyetleri yürütmek, ulusal ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmayı da içeren çocuk işçiliğini önleme stratejileri geliştirmek, yasaların uygulanmasını sağlamak ve sosyal adalet odaklı politikalar oluşturulmasına katkı vermek sosyal hizmetin makro düzeydeki müdahaleleri arasındadır. Mevzuatta yer alan eksiklikler ihtiyaç, mevzuatın etkin uygulanmaması ise sorun olarak sosyal hizmet müdahalelerinin odağında yer almaktadır.

Çocuk işçiler konusunda yapılan sosyal hizmet araştırmaları (ör. Dammert, 2018; Giang ve Nguyen, 2021; Erbay, 2008; Erim, 2023; Şimşek ve Erol, 2003; Güngör ve Erdurak, 2016) ve toplumsal farkındalık çalışmaları da bu düzeyde önemli bir role sahiptir. Çocuk işçiliğinin nedenleri perspektifinde düşünüldüğünde sağlık, eğitim, evsizlik, bağımlılık, istihdam, yoksulluk gibi çeşitli alanları kapsayan makro düzeydeki sosyal hizmet uygulamalarının tümünü toplumsal refah bağlamında çocuk işçiliğiyle mücadelenin önemli adımları olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla beraber çocuk işçiliğinin etkileri, bu sosyal sorunu makro düzeyde, nedenlerini ve zeminini oluşturan diğer sosyal sorunlardan ayırıştırarak, tek başına ele almayı da gerektiren bir aciliyete sahiptir. Covid-19 gibi salgın hastalıklar, kitlesel göçler, deprem gibi afetler, işsizlik oranlarının, çarpık kentleşmenin ve yoksulluğun artışı gibi sosyal sorunlar politik yönelişlerin, kaynak tahsislerinin, belirlenen önceliklerin dikkatle ele alınmasını gerektiren toplumsal olaylardır. Bu gibi kriz durumlarının çocuk işçiliği üzerinde topluluğun ve ailenin yoksullaşması, sosyal destek ağlarının zarar görmesi gibi artırıcı etkilerinin göz önünde bulundurulması, çocuk haklarının ve sosyal hizmet ihtiyaçlarının öncelenmesi kritik öneme sahiptir.

IV.ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE UYGUNLUK

Bu çalışma, Committee on Publication Ethics (COPE) yönergelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmada akademik dürüstlük ilkelerine bağlı kalmış, özgünlük ve şeffaflık esas alınmış, kullanılan kaynaklar doğru şekilde belirtilmiş ve intihalden kaçınılmıştır. Araştırma sürecinde etik kurul onayı gerektiren herhangi bir veri toplanmamış olup, mevcut alanyazın sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir.

V.SONUÇLAR

Sosyal hizmet mesleği, tarih boyunca bireylerin refahını artırmayı ve toplumsal eşitsizliklerle mücadele etmeyi amaçlayan bir alan olarak gelişmiştir. Kökleri hayırseverlik hareketlerine dayanan, profesyonel bir disiplin olarak kurumsallaşan ve günümüzde insan hakları odaklı bir yaklaşımı benimseyerek küresel düzeyde etkili bir meslek haline gelen sosyal hizmet, bireylerin ve toplulukların güçlenmesi, sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesinde kritik bir işleve sahiptir.

Çocuk işçiliği ve işçi hakları, sosyal hizmet mesleğinin temel çalışma alanlarından biri olarak tarih boyunca önemini korumuştur. Sosyal hizmet mesleğinin henüz başlangıcında Florence Kelley'nin çocuk işçiliğini yalnızca bireysel bir hak ihlali olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yapıyı bozan bir sorun olarak ele alması, çocuk işçiliğine karşı yasaların çıkarılması için verdiği mücadele ve güvenli çalışma koşulları için geliştirdiği reformlar, önemli bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Uygulamanın işçi haklarının sosyal refah politikalarına entegre edilmesine ve işçi sınıfının ekonomik bağımsızlığını destekleyen politikaların geliştirilmesine olan katkısı aynı zamanda sosyal hizmetin bu alanda kurumsallaşmasına da katkı sağlamıştır. Dünyada ve Türkiye'de çocuk işçiliği hâlâ ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir ve sosyal hizmetin bu sosyal soruna mikro, mezo ve makro düzeyde müdahalelerle çözüm üretme çabası çocuk işçiliğini önleme, çocuk haklarını koruma ve toplumsal adaletin sağlanması konularında kritik bir işleve sahiptir. Çocuk işçiliğinin önlenmesi ve en savunmasız grup olan çocukların bütüncül bir yaklaşımla desteklenmesi günümüzde sosyal hizmetin bu alandaki rolüne ilişkin çerçeveyi oluşturmaktadır. Uygulamalar hak temelli bir yaklaşımla, çocuklar için çocuklarla birlikte çalışılması, çocuk işçiliğiyle mücadeleyi hedef alan politikaların oluşturulması ve çocukların, çocuk işçiliğini önleyici programlara katılımının teşvik edilmesi temeli üzerine kuruludur. Sosyal hizmet uzmanlarının bağlantı kurucu, savunucu, aktivist, eğitici, vaka yöneticisi, sosyal değişim ajanı gibi farklı rolleri ile mikro mezo ve makro düzeyde müdahalelerini kapsamaktadır. Bütüncül yaklaşım çocuk işçiliğini bireyselden küresele uzanan bir bağlam içinde ele almayı ve ekonomik yapıların, eğitim sistemlerinin, sosyal politikaların etkisini dâhil eden çok boyutlu çözümler üretmeyi, hem koruyucu hem de müdahaleci stratejiler geliştirmeyi sağlayan bir perspektif sunmaktadır.

Günümüzde sürdürülen uygulamaların yanı sıra risk altındaki çocuklar için okul terkini önlemeye yönelik eğitim, spor, sanat odaklı programlar oluşturulması, dezavantajlı aileler için farklı ekonomik destek modelleri geliştirilmesi ya da çocuk hakları konusuna dikkat çekmeyi hedefleyen farkındalık çalışmaları tasarlanması, ayrıca çocuk işçiliğinin ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları olan çok katmanlı yapısını görünür kılacak ve bu sosyal soruna bütüncül ve sürdürülebilir çözümler üretmeye katkı sağlayacak akademik çalışmalar yapılması sosyal hizmetin güncel sorumlulukları arasındadır. Bu çalışmanın çocuk işçiliğinin boyutlarını, nedenlerini, etkilerini ve çocuk işçiliği deneyimlerini ortaya koyacak nicel ve nitel araştırmaları teşvik etmesi umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) (2019). *Çocuk işçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı*, https://www.csgb.gov.tr/Media/zcwdemhc/cocuk_isciligi_elkitabı.pdf, (31.03.2025).
- Akın, F., & Özdemir, M. Ç. (2024). Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Sosyal Korumanın Rolü. *Izmir Democracy University Social Sciences Journal*, 7(1), 1-41.
- Aydın, İ. (2018). Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Çocuk İşçiliği. *İş ve Hayat*, 4(7), 65-81.
- Başçılar, M. (2023). Sosyal Hizmet ve Hukuk İlişkisi, M. Başçılar içinde, *Sosyal Hizmet Mevzuatı* (s.27-44). 3. basım. Nobel: Ankara
- Başçılar, M. (2020). Sosyal Hizmetin Önemli Bir Öncüsü: Mary Ellen Richmond. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (39), 151-160.
- Bilgili, Ö. (2018). Çocuk İşçiliğinin Denetimi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 195-214.
- Boybek, S. (2009). *Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Clark, B., & Foster, J. B. (2006). Florence Kelley and the Struggle Against the Degradation of Life: an Introduction to a Selection from "Modern Industry." *Organization & Environment*, 19(2), 251-263.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) (2017). *Çocuk işçiliği ile mücadele ulusal programı 2017-2023*, <https://www.csgb.gov.tr/cgm/dokumanlar/cocuk-%C4%B1sciligi-%C4%B1le-mucadele-ulusal-programi-eylem-plani/>, (28.03.2025).
- Dammert, A. C., De Hoop, J., Mvukiyehe, E., & Rosati, F. C. (2018). Effects of Public Policy on Child Labor: Current Knowledge, Gaps, and Implications for Program Design. *World development*, 110, 104-123.
- Davis, A. F. (1964). Settlement Workers in Politics, 1890-1914. *The Review of Politics*, 26(4), 505-517.

- Dur, A. İ. B., & Öztürk, M. (2017). Türkiye'de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 613-635.
- Duyar, İ. & Özener, B. (2003). *Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler*. Ütopya Yayınevi.
- Dreier, P. (2012). Florence Kelley: Pioneer of Labor Reform. *New Labor Forum*, 21(1), 70–76.
- Erbay, E. (2008). Çocuk İşçi Olmak-Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış. Öncü Basımevi.
- Erbay, E. (2013). Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Büyük Resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 157-168.
- Erim, F. (2023). Mevsimlik Tarımda Çalışan Çocuklara Yönelik Afetlerde Sosyal Hizmet Müdahalesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 729-734.
- Giang, L. T., & Nguyen, T. D. (2021). Child Labor in Vietnam: Issues and Policy Implications. *Children and Youth Services Review*, 130, 106222.
- Güngör, F., & Erdurak, Y. (2016). Çocuk Hakları ve Uygulama Stratejileri Bağlamında Sokakta Çalıştırılan Çocuklar. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-35.
- Healy, L. M. (2012). *Handbook of International Social Work: Human Rights, Development, and the Global Profession*. Oxford University Press.
- Hennessy, R. (2023). Exploring the Role of Social Protection Interventions in Preventing Child Labour: Reinforcing the Case for a Human Rights-Based Model of Intervention. *Journal of Human Rights Practice*, 15(1), 262-283.
- International Federation of Social Workers (IFSW) (2020). *Global standards for social work education and training*, <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>, (10.04.2025).
- İnan, A. N. (1968/2019). Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 1(1), 201-219.
- International Labour Organization (ILO) (2021). *Çocuk İşçiliği: 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol*, <https://www.ilo.org/tr/publications/cocuk-isciligi>, (11.04.2025).
- International Labour Organization (ILO) (2025). *About the ILO*, <https://www.ilo.org/about-ilo>, (11.04.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023). *Türkiye’deki Çocuklar 2023 İstatistiklere Bakış*, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/Turkiye_Cocuk_2023.pdf, (10.04.2025).
- United Nations Children's Fund (UNICEF) (2021). *Child Labour Rises to 160 Million – First Increase in Two Decades*. Press release 09 June 2021, <https://www.unicef.org/press-releases/child-labour-rises-160-million-first-increase-two-decades>, (10.04.2025).
- Karataş, K. (1999). Toplum Merkezleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi. K. Karataş içinde, *Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri ve İşlevleri* (s.15-31). Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı Yayınları.
- Kaya, T. (2017). Yerleşim Evleri ve Göçmenden Vatandaşa: Hull House Örneği. *İnsan Hakları Yıllığı*, 35, 79-95.
- Koşar, G.N. (1992). *Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı*. Yargıçoğlu Matbaası.
- Köngeter, S. (2012). Transnational Roots of the Settlement Movement-the Example of st. Christopher House in Toronto, Canada. *Transnational Social Review*, 2(2), M-43.
- Kut, S. (1988). *Sosyal Hizmet Mesleği Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara.
- Lubove, R. (1965). *The Professional Altruist: the Emergence of Social Work as a Career, 1880-1930*. Harvard University Press.
- Mills, C. (2003). Reducing Overrepresentation of African American Males in Special Education: the Role of School Social Workers. *Race, Gender & Class*, 10(2), 71–83.
- Murdach, A. D. (2011). Mary Richmond and the Image of Social Work. *Social Work*, 56(1), 92–94.
- National Association of Social Workers (NASW) (2025). *Understanding Micro, Mezzo and Macro Social Work Practice*, <https://joblink.socialworkers.org/career-resources/navigate-social-work-9/understanding-micro-mezzo-and-macro-social-work-practice-30>, (10.04.2025).

- Payne, M. (2020). *Modern Social Work Theory*. Bloomsbury Publishing.
- Sklar, K. K. (1985). *Florence Kelley and the Nation's Work: the Rise of Women's Political Culture, 1830–1900*. Yale University Press.
- Srivastava, R.N. (2019). Children at Work, Child Labor and Modern Slavery in India: an Overview. *Indian Pediatr*, 56, 633–638.
- Şahin, B. (2010). *Çocuk İşçilerin Korunması*. Yetkin Yayınları.
- Şen, C. B., & Daniş, M. Z. (2024). Sosyal Hizmet Mesleğinin Öncülerinden Jane Addams'ın Mesleğe Katkıları ve Örnek Çalışmaları. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (Dr. Selma Pehlivan'a Armağan), 2481-2505.
- Şimşek, Z., & Erol, N. (2003). Çalışan Çocuklarda Yeterlik Alanları Davranışsal ve Duygusal Sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 59-70.
- Terzioğlu, O. & Çağla, C. (2021). Büyük Buhran ve Amerika'da Sosyal Politika. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 871-926.
- Trattner, W. I. (1999). *From Poor Law to Welfare State: a History of Social Welfare in America*. Free Press.
- Toper, F. (2022). Politik Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 1009-1025.
- Tor, H. (2010). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2(2), 25-42.
- Webb, N.B. (2017). *Çocuklarla Sosyal Hizmet Uygulaması*. Çev.Ercüment Erbay. Nika Yayınevi.
- Yen, H. T. H. (2024). Applying Group Social Work Process in Supporting Raising Awareness and Enhancement of Child Labor Prevention Skills for Students. *Tap chí Khoa học Trường Đại học Sư phạm Hà Nội: Khoa học Xã hội*, 69(4), 132-142.
- Yüksel, M., Adıgüzel, O., & Yüksel, H. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(4), 23-34.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye'de Sosyal Politika Ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 145-158.